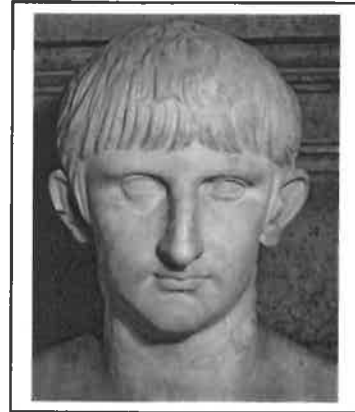

Germanicus (15 BC – 19 AD)

Auteur: A.B.C. Senden

In het jaar 17AD hield veldheer Germanicus Caesar, een grote triomftocht in Rome. De populaire veldheer, aanbeden door het volk, bracht de verloren legioensadelaars van Varus weer terug. Deze daad maakte diepe indruk op de Romeinse samenleving, daarmee de schande uitwissend van de drie verloren legioenen van Quintilius Varus uit de zgn. Varus-slag in het Teutoburgerwoud in 9 AD. De Romeinse geschiedschrijver Tacitus¹ bericht hiervan.

Een Romeinse munt, een dupondius, herdenkt deze gebeurtenis. Deze munt en nog meerdere munten met beeltenissen van Germanicus, werden waarschijnlijk pas 20 jaar na zijn dood geslagen! Vanwaar deze late muntslagen? Ook kennen we AE-assen met een "Caesar"-klop (countermark). Een verwijzing naar Germanicus Caesar uit die tijd? De naam -Germanicus- zou verder als (keizerlijke) titulatuur nog vele eeuwen in gebruik blijven. Aan de hand van dit artikel tracht ik deze (late) muntslagen te verklaren in een situatieschets, ten tijde het begin van onze jaartelling.

Voorgeschiedenis

Tussen 6 en 9 AD vonden verschillende campagnes plaats in het gebied dat de Romeinen GERMANIA INFERIOR noemden, het huidige Rijnland in Duitsland.

Doel van deze campagnes waren de onderwerping van de Germanen in het gebied tussen Rijn en Elbe. Tiberius, de troonopvolger van Augustus, was opperbevelhebber van de legioenen in dit gebied en Quintilius Varus een van zijn generaals. Deze Varus, gestationeerd in VETERA (= het huidige Xanten) liet zich uitdagen door de Germaan Arminius (Herrmann) tot een overhaaste veldtocht tegen de Cherusken (Germanen). Varus en zijn militaire staf trokken ten strijde met de LEGIONES XVII, XIX (=XVIII) en XIX naar onbekend terrein. Arminius, beducht voor de Romeinse gevechtskracht, paste echter een soort guerrillatactiek toe zonder open veld te kiezen. Vanuit dicht struikgewas en gebruik makende van het bekende terrein in het "SALTUS TEUTOBURGIENSIS"², viel Arminius keer op keer de legioenen aan zonder ze rustpauzes te gunnen. Na enkele dagen waren de drie legioenen gedecimeerd.

De meeste bevelhebbers waren gesneuveld, hulptroepen en legioenstandaarden waren inmiddels verloren gegaan. Quintilius Varus, vertwijfeld door deze uitzichtloze situatie en schande, pleegde later zelfmoord.

De weinige overlevenden van de drie legioenen, die een veilig heenkomen hadden gevonden, werden later verdeeld over andere legioenen.

De LEGIONES XVII, XIX en XIX werden nooit meer opgericht³!

1 Tacitus, Publicius Cornelius (± 55 - 120 AD), Romeins geschiedschrijver, beschreef de geschiedenis van Rome van 14 tot 68 AD in zijn werk *Annales* (16 delen, waarvan bewaard boek I-IV en XI-XV en fragmenten uit boeken V, VI en XVI).

2 Noordduits gebied genoemd naar de Germaanse volksstam Teutonen, die hier aanvankelijk verbleef. Werden samen met de Cimbren, tijdens hun opmars naar het zuiden, verslagen door de Romeinen bij Aqua Sextiae (Aix-en-Provence) in 102 BC.

3 Bij schandelijk verlies van de (heilige) legioensadelaar (AQUILA).

In Rome schijnt keizer Augustus maandenlang van streek te zijn geweest door dit grote verlies. Suetonius ⁴ bericht dat Augustus ieder jaar de dag van de nederlaag als een dag van droefheid en rouw zou hebben beschouwd. Met luide stem riep hij dan steeds: "Quintilius Varus, geef mij mijn legioenen terug"!

Het zou tien jaar duren, eer er weer een Romeinse veldheer ten strijde zou trekken tegen de Germanen; zijn naam: **Germanicus Julius Caesar**.

De militaire carrière van Germanicus

Germanicus Julius Caesar werd geboren in 15 of 16 BC. Zijn vader was Nero Claudius Drusus, een befaamd veldheer, afkomstig uit de oude aristocratische familie der Claudii. Van zijn moederskant Antonia, stamde hij af van de triumvir ⁵ Marcus Antonius.

De naam -Germanicus- (d.w.z. "Overwinnaar der Germanen") was de eretitel die zijn vader posthuum gekregen had van de Senaat, na een succesvolle expeditie tegen de Germanen in 12 - 9 BC. Na de vroegtijdige dood van zijn vader in 9 BC werd deze eretitel, Germanicus officiële naam.

Germanicus had nog een zus, Livia Livilla en een jongere broer Tiberius Claudius Caesar, de latere keizer Claudius I (41-54 AD). Germanicus zelf trouwde in 5 AD met Agrippina Major en kregen negen nakomelingen, waaronder Caligula en Agrippina Minor (de latere moeder van Nero!)

In opdracht van de oude keizer Augustus moest troonopvolger Tiberius (14-37AD), Germanicus als wettige zoon en a.s. troonopvolger adopteren in 4 AD, boven Tiberius eigen zoon Drusus.

Nog tijdens de regeringsperiode van Augustus, in 13 AD, wordt Germanicus opperbevelhebber van acht legioenen en hulptroepen uit GALLIA en GERMANIA (± 48.000 manschappen) en vestigt zijn hoofdkwartier te OPPIDUM UBIORUM ⁶, het latere Keulen. Het jaar daarvoor was hij reeds benoemd tot consul ⁷.

Omstreeks 15 AD besluit hij tot een militaire expeditie in vijandelijk gebied tussen Rijn en Elbe. Deze expeditie met een duizendtal schepen leverde hem moeizaam bevochten successen op. Zijn grootste tegenstander in deze oorlogen was de Germaanse vrijheidsstrijder Arminius, overwinnaar van Varus en zijn drie legioenen.

Het lukte Germanicus niet om Arminius definitief te verslaan, wel lukte het hem na twee veldslagen in 16 AD, enkele eretekenen van de verloren legioenen terug te bemachtigen. Op de onheilsplek in het Teutoburgerwoud liet hij een grafheuvel oprichten voor de drie verslagen legioenen.

Inmiddels bleken deze moeizaam bevochten veldtochten een te zware belasting voor de Romeinse schatkist te zijn en keizer Tiberius besloot hier een einde aan te maken. In 17 AD werd Germanicus te Rome ontboden om daar een triomftocht te mogen houden. De populariteit van Germanicus groeide tot ongekende hoogten. Waarschijnlijk voorzag de ongeliefde keizer Tiberius langzamerhand een gevaar voor zijn eigen positie. Germanicus werd in 18 AD voor een missie naar het verre SYRIA gezonden, alwaar een oproer gaande was.

⁴ Gaius Suetonius Tranquillus, geleerde, schreef begin 2^e eeuw zijn bekendste werk: "Keizersbiografieën, van Julius Caesar (+44 BC) tot Domitianus (+96AD)".

⁵ Drieman, behorende tot het Tweede Triumviraat (43BC): Antonius/Lepidus/Octavianus.

⁶ "Stad (en altaar) van de Ubiërs", later getransformeerd in Colonia Claudia Ara Agrippinensis (CCAA) genoemd naar Agrippina Minor, wiens geboorteplaats dit was.

⁷ CONSULI (COS), tijdens de Republiek werden jaarlijks twee (nieuwe) consuls aangewezen; in de keizertijd was het meer een eretitel.

In deze provincie ontmoette hij de hem vijandiggezinde Romeinse Gouverneur-consul Gnaeus Calpurnius Piso. Deze persoon verzette zich openlijk tegen Germanicus. Volgens Tacitus liet Piso (in opdracht van Tiberius) Germanicus vergiften. Na een lang ziektebed stierf Germanicus in Antiochië in 19AD, uiteindelijk 34 jaar oud. Het nieuws van zijn dood schokte de Romeinse natie en een periode van rouw werd afgekondigd. Germanicus werd in Antiochië gecremeerd en de urn, werd door zijn vrouw Agrippina naar Rome gebracht en bijgezet in het Mausoleum van Augustus. Agrippina eiste gerechtigheid voor haar vermoorde man. Piso werd teruggeroepen naar Rome in 20 AD en door de Senaat aangeklaagd voor zijn daad. Als gevolg van deze beschuldiging pleegde Piso later zelfmoord.

Op de hierboven afgebeelde dupondius (16,92g) met op de voorzijde het opschrift: -GERMANICUS CAESAR -, zien we Germanicus in zijn triomfsquadriga. De keerzijde met het opschrift: -SIGNIS RECEPT(us)/ DEVICTIS GERM(anis)/ S.C.- vertelt ons dat de eretekens (van de verloren legioenen uit de Varusslag) zijn teruggekeerd. Deze munt is geslagen met toestemming van de Senaat.

Op de munt ontbreekt de naam van de keizer. Dit is bijzonder, echter daarmee ontbreekt ook de garantie dat de munt in een bepaalde periode geslagen moet zijn. Hoewel de literatuur eensgezind is over de interpretatie van deze munt, bestaat er meningsverschil over de datering. Aanvankelijk dacht men aan het jaar 17 AD, het jaar van de triomftocht⁸, dus tijdens het bewind van Tiberius! Dit zou dan een strooimunt geweest moeten zijn, niet ongebruikelijk bij een officiële triomftocht. Echter deze gebeurtenis kan ook later herdacht zijn. Tegenwoordige literatuur (o.a. R.I.C.) dateren de munt qua stijlkenmerken bij de regeringsperiode van Caligula (37-41 AD). Anderen zoals Kent/Overbeck en Stylow stellen het jaar 41 of 42 voor, het eerste regeringsjaar van keizer Claudius I, toen het laatste legioensveldteken uit de Varusslag werd teruggebracht naar Rome.

Wat de literatuur niet precies vermeldt, is de afbeelding van Germanicus op de keerzijde. Ik ben van mening dat het zich om een standbeeld gaat. Onder zijn voeten herkent men de contouren van een sokkel. Ook zijn pose (ADLOCUTIO⁹), laat dit vermoeden. Dit beeld zou dan waarschijnlijk geplaatst kunnen zijn in een eregalerij van beroemde veldheren. Uit overlevering weten we dat keizer Augustus naast zijn FORUM zulke galerijen liet oprichten.

⁸ Bij de "triumphus" reed de zegevierende veldheer in een wagen, getrokken door vier paarden. Hij droeg een lauwerkrans, had een scepter in de hand en droeg een witte toga met scharlakenrode banen en een purperen zoom. De zegekar werd gevolgd door een stoet van krijgsgevangenen. Bij de "Ovatio" of "kleine triomftocht" reed de veldheer te paard of te voet en droeg een mirtekrans.

Bij beide triomftochten werd na afloop geofferd aan Jupiter Capitolinus.

⁹ Redevoering/toespraak vanaf een podium tijdens een militaire parade.

Een mogelijke andere plaats is boven op het Capitool, daar dit steeds het eindpunt was van een triomftocht. De eerste stelling ligt meer voor de hand, omdat Tiberius in 19 AD! een triomfboog voor Germanicus liet plaatsen op dit Forum.

Muntgeschiedenis

Tiberius liet van zijn geadopteerde zoon geen keizerlijke munten slaan. Wel liet hij hem in ruime mate portretteren op provinciale munten, samen met zijn eigen zoon Drusus. De keizerlijke munten van Germanicus zijn minimaal twintig jaar na zijn dood geslagen tijdens de regeerperiode's van:

1. Caligula (37 - 41 AD)
2. Claudius I (41 - 54 AD)
3. Titus (79 - 81 AD)
4. Domitianus (81- 96 AD)

De volgende type munten worden in de Roman Imperial Coinage (R.I.C.) genoemd: aureus, denarius, dupondius (Caligula), een AE-as (Caligula, Claudius, Titus en Domitianus) en een sestertius (Claudius).

- Caligula wilde zijn overleden familie eren door hun afbeeldingen te plaatsen op munten. De munten (alleen aurei en denari) werden geproduceerd in de muntateliers van Lyon en Rome. Zij behoren tot de zeldzame munten. De dupondius en AE as werden in grotere aantallen geslagen en komen dan ook veel frequenter voor.
- Claudius liet assen en sesterti slaan met het portret van Germanicus erop. Deze munten werden geslagen in Rome tussen 50 en 54 AD De -AE as- komt volgens de R.I.C. frequent voor maar de sesterius is een rareiteit.
- Titus produceerde tijdens zijn korte regeringsperiode in Rome o.a. een restitutie -AE as- met de afbeelding van Germanicus erop. Deze munt is schaars en was een onderdeel van een hele reeks heruitgiftes van keizers en aanverwanten.
- Domitianus liet ook een restitutiemunt slaan, een - AE as. Eveneens schaars.

De hierboven afgebeelde -AE-as- (10,87g) met op de voorzijde het opschrift: GERMANICUS CAESAR TI AUGUST F DIVI AUG N, laat het hoofd van Germanicus zien, kijkend naar links. De keerzijde vermeldt een opschrift: C CAESAR AUG GERMANICUS PON M TR POT S.C., de munt is hierdoor te dateren tussen 37 en 38 AD en geproduceerd in Rome met titulatuur van Caligula. De munt had de toestemming van de Senaat.

Verder zijn er assen van Augustus en Tiberius bekend waarop een klop, een zgn. countermark, staat afgebeeld met de letters CAESAR verwerkt in een monogram Cæ. Volgens Kraay zijn deze kloppen aangebracht in de periode tussen 15 en 23 AD toen een legioen tijdelijk gestationeerd was in Nijmegen, gedurende de campagnes van Germanicus.

Mijn hypothese is dat de klop Cæ (CAESAR) verwijst naar Germanicus CAESAR die dringend behoefte had aan courante middelen om zijn legionairs van gangbaar kleingeld te voorzien. Dit gebruik van kloppen op eigen naam werd veelvuldig toegepast. Vaak waren het, door slijtage, afgekeurde munten (AE-assen) en werden ze door een instempeling (klop) weer in omloop gebracht (meestal in nieuw veroverde gebieden). Zelfs Varus liet kloppen met zijn eigen monogram –VAR- slaan! De munten met Cæ-klop zouden zodoende bewijzen dat ze tijdens Germanicus' leven geslagen zijn en nog wel onder zijn eigen naam! De titel – CAESAR- kan verwijzen zowel naar zijn familienaam als troonopvolger van de keizer (CAESAR AUGUSTUS).

Op de hiernaast afgebeelde –AE as- met het portret van Augustus is onder zijn hoofd de klop – Cæ - aangebracht. De munt is geslagen in 7 BC door M. Salvius Otho, een muntmeester van keizer Augustus. Door deze klop werd de versleten munt weer geschikt gemaakt voor muntcirculatie. Uit eerbetoon aan de keizer werd de klop niet op zijn hoofd aangebracht maar ergens anders op het muntplaatje. De munt weegt 10.66 gram.

Buiten deze munten uit de keizerlijke muntplaatsen, zijn er nog verschillende koloniale types bekend waarop Germanicus afgebeeld staat. Zij zijn voornamelijk geproduceerd in muntateliers uit het Oosten, waarschijnlijk ter nagedachtenis van het verblijf van Germanicus aldaar. Het zijn hoofdzakelijk lokale, koperen munten o.a.:

- * AE 20 van Tabea in Caria.
- * AE 15-18 van de stad Aezanis in Phrygia
- * AE 16/17 van Sardes in Lydia
- * AE 21 van Thessaloniki in Macedonië
- * AE 22 van de stad Smyrna in Ionia
- * AE 22 van Hispalis in Spanje
- * AE 28-29 van Romula in Spanje
- * AE 21 van Knossos op Kreta.
- * AE 23/24 van Italica in Spanje
- * AR-Didrachme en Drachme uit Caesarea

Germanicus: “Overwinnaar der Germanen”

De familienaam "Germanicus" stierf uit met de dood van keizer Nero in 68 AD, de laatste telg uit het Julisch-Claudische geslacht. Vanaf 69 AD werd de eretitel -GERMANICUS- alleen verleend aan keizers of veldheren, die een veldtocht tegen de Germanen hadden ondernomen.

In het begin van de eerste eeuw werd deze eretitel volledig afgedrukt in het omschrift bij het portret van de keizer. Aangezien latere keizers meerdere titels hadden, werd de titel -GERMANICUS- vaak afgekort van: -GERMANIC-, -GERMA-, -GERM-, tot -GER- bij keizer Trajanus (98-117 AD).

In volgend schema probeer ik een chronologisch overzicht te geven van personen met familienaam of eretitel -GERMANICUS-.

Familienaam -GERMANICUS-	Titel -GERMANICUS-
*Nero Claudius Drusus Germanicus *Germanicus Julius Caesar *Agrippina Senior *Cajus Caesar (Caligula) *Germanicus Gemellus *Nero en Drusus Caesares *Britannicus (=Tiberius Claudius Germanicus) *Agrippina Junior *Claudius I *Nero (+68 AD)	*Vitellius (+69 AD) *Vitellius Germanicus *Domitianus *Nerva *Trajanus *Marcus Aurelius *Commodus *Caracalla *Maximinus I Thrax *Maximus Caesar *Valerianus I *Gallienus (253 AD) *Claudius II Gothicus *Probus *Carausius (292 AD)

Ten tijde van de keizer Valerianus I (253-260 AD) en latere keizers, werd de titel -GERMANICUS-, of een afkorting daarvan, meestal alleen nog maar afgebeeld op de keerzijde van de munt.

Op de hierboven afgebeelde zilveren Antoninianus (4,30g) van Gallienus (253 - 268 AD), zoon van Valerianus I, zien we het portret van de keizer met het omschrift: GALLIENUS P.F. AUG. De keerzijde laat twee gevangenen zien die aan de voet van een trofee zitten. Het omschrift luidt: GERMANICUS MAX. V. Deze titel verwijst naar een gebeurtenis in het jaar 255 AD. De munt komt uit het muntatelier van Lugdunum (Lyon) en is geslagen in het jaar 258 AD.

Overigens was Gallienus de laatste keizer die –GERM- gebruikte als titel op muntvoorzijden in 259AD!

Een aparte vermelding betreft een zgn. TESSERA ¹⁰ (AE17) waarop de buste van Germanicus Caesar in een lauwerkrans is afgebeeld. Een verwijzing voor zijn triomftocht te Rome in 17AD?

De Britse usurpator ¹¹ Carausius (287-293 AD) vermeldde als laatste persoon de titel op een muntkeerzijde in 292AD.

Na deze datum is er geen verdere aanwijzing gevonden over het vermelden van deze eretitel. -GERMANICUS- als titel verdween, evenals de verzamelnaam -Germanen- voor de bewoners uit het Noorden. De titel is zodoende, bijna drie eeuwen in gebruik geweest! In de 4^e – 5^e eeuw sprak men meer over de (overwonnen) volkeren der ALAMANNI en FRANCI. Eretitels werden nu bijv. GOTHI(cus), ARMENIA(cus) of SARMATI(cus).

's-Hertogenbosch, januari 2002

10 Betaalpenning voor particuliere gebruik. De zgn. "spintriae" met erotische afbeeldingen behoren ook tot deze groep betaalpenningen. De keerzijde heeft vaak een cijfer als waarde aanduiding.

11 Tegenkeizer, niet door de Senaat erkend.

Literatuur

- * Jaarboeken - Tacitus
J.W. Meijer
Baarn: Ambo, 1990 (4^e dr.)
- * Keizers van Rome - Suetonius
D. den Hengst
Amsterdam; Athenaeum, 2000 (4^e dr.)
- * Coinage and History of the
Roman Empire (Vol.I+II) – David L. Vagi
Ohio; Coin World, 1999
- * Consules.Augusti.Caesares – Ute Schillinger-Häfele
Stuttgart; D. Kärcher GmbH, 1986
- * Die Römische Münze – Kent/Overbeck/Stylow
München, Hirmer Verlag, 1973
- * The Oxford Classical Dictionary, 3^e ed.
- Hornblower/Spawforth
Oxford, Oxford University Press, 1996
- * XII The Roman Coins at Provincial Museum Kam at Nijmegen –
Mac Dowall/Hubrecht & De Jong
Nijmegen, Provincie Gelderland, 1992
- * Roman coins and their Values (Vol.1) – David R, Sear
London: Spink, 2000
- * Roman Imperial Coinage (I/II)-
Sutherland/Mattingly/Sydenham
London: Spink & Son Ltd, 1984/1997
- * Roman Historical Coins – Clive Foss
London; Seaby 1990